

F. V. CANN KAJ SZI

LEBEGYEV - POLJANSZKIJ ÁLLAMI PEDAGÓGIAI FŐISKOLA
VLAGYIMIR

A MARXI TERMÉSZETFELFOGÁS ÉS HUMANISTA ASPEKTUSA

Az új gondolkodás nem hagyhatja figyelmen kívül azt a problémát, amelyet a modern szakirodalomban az "ember és természet" viszonyának neveznek. Azért központi probléma ez, mert az ember és természet viszonya az emberi lét lehetőségeit jelzi. Globális méretűvé avatja az a széles társadalmi és tudományos-kutatói érdeklődés, melynek határain belül nem lehet figyelmen kívül hagyni a módszerek, vélemények és nézőpontok széles körét, beleértve a szélsőségeket is. Ebben a szituációban elkerülhetetlen a pontos világnézeti és metodológiai orientációk kidolgozása, melynek magában kell foglalnia egyrészt a tudományos gondolkodás szociális-ökológiai eredményeit, másrészt pedig a klasszikus marxista filozófia e kérdéssel kapcsolatos alapvető megállapításait. A marxizmus öröksége -- megtisztulva a megcímkezés és a dogmatizmus terhétől -- társadalmi-fiziológiai kontextusba helyezve, aktuális, és egybecseng korunk problémáival.

A "természet és társadalom" kutatásának problémáját az eddig említett nehézségen kívül még bonyolultabbá teszi a fogalmi apparátus kidolgozatlansága és belső logikájának hiánya. Az adott kérdés sokféle tudomány tárgyává válva a vizsgálódás aspektusainak és módszereinek sokaságát hozta létre, és nézeteltérésekhez vezetett sok fogalom és terminus használatában. A fogalmi-kategoriális kérdés kidolgozása a látszat ellenére nemcsak szemantikai-terminológiai szempontból fontos. Példaként hivatkozhatunk Kobuljanszkij érdekes cikkére, amelynek ide vonatkozó megállapításával nem érthetünk egyet. A szerző ezt írja: "Ezzel együtt figyelmet kell fordítani arra, hogy a »természet« fogalmának használata szélesebb és szűkebb értelemben egy és ugyanazon kutatáson belül aligha célravezető. A széles értelemben vett »természet« fogalom a félreértések és a homályos

ESZTERHÁZY KÁROLY

Tanárképző Főiskola

KÖNYVTÁRA — Eger

Időleges: 4289 / 1

kétértelműségek elkerülése végett ezekben az esetekben -- úgy tűnik -- más terminussal helyettesíthető, pl.: a »világegész« fogalmával."¹ (Ford: K. F.) Az ilyen konvencionális filozófiai kutatásokban sohasem bizonyult termékenynek.

A filozófiai fogalmi apparátus pontosítása metodológiai probléma, amivel egyrészt lényegében a filozófiai-világnézeti és természettudományos módszerek megkülönböztetéséről van szó, másrészt sok fogalom, amely minden materializmusban tradicionálisan állandó értelmezést nyert, nem minden esetben kapott sajátos értelmezést a marxista filozófia kategóriális rendszerében. Pontosan ez a helyzet a "természet" fogalmával, amelyet a Marx előtti filozófiában gyakran azonosítottak az "anyag" fogalmával.²

A nem marxistákkal folytatott dialógus korában figyelmet érdemel az a tény, hogy a polgári filozófia képviselői nem autentikusan értelmezik Marx "természettel" kapcsolatos megjegyzéseit, amivel arra törekcsenek, hogy a materialista dialektikát korlátozzák, leszűkítsék működésének határait, melynek eredményeként megfosztják a dialektikát metodológiai és világnézeti funkciójától.

Ily módon a cikk címében megjelölt probléma vizsgálata akkor lesz igazán gyümölcsöző, ha Marx filozófiai hagyatékához fordulunk.

Hogy Marx milyen jelentőséget tulajdonít az ember és természet közötti kölcsönhatásnak, arról annak alapján lehet képet alkotni, ahogy a kommunizmust értelmezte: "ez az ember és a természet, ember és ember közötti ellentmondásos harc igazi feloldása, az egzisztencia és lényeg, a tárgyasulás és önigazolás, a szabadság és szükségszerűség, az egyén és nem közötti harc igazi feloldása. Ez a történelem feloldott rejtélye..."³ A történelem rejtélyének megoldásában Marx az "ember és természet közötti viszony" megfejtését látja. Marx és Engels összes műveiben a Gazdasági-filozófiai kéziratoktól kezdve A természet dialektikájáig bezárólag ez a probléma mint a központi problémák egyike jelenik meg. Ezért egyik művét sem lehet a többi figyelmen kívül hagyásával tanulmányozni, s csupán összefüggéseiben adnak teljes képet a marxi természetkoncepcióról.

A Kéziratokban kétféle jelentése van a "természet" fogalomnak. Az egyik -- folytatva a hagyományokat -- a kartéziánus fizikából kiindulva a

természetet pusztán anyagiságában vizsgálja, mint fizikai tárgyak, objektumok, tárgyak összességét. A természet ilyen vagy hasonló jelentésű értelmezésébe nem tartozik bele az ember mint gondolkodó értelenmel rendelkező lény. Így a természet az emberen kívül, az ember mellett, az ember előtt létezik.

Ha elválasztjuk az embert a természettől, egyszersmind kizárunk olyan dolgok, tárgyak közötti funkcionális kapcsolatokat és viszonyokat is, amelyek az ember tárgyi tevékenysége során, az ember-természet gyakorlati kölcsönhatása következtében keletkeznek. Ezért kell figyelmet fordítani a "természet" fogalom másik értelmezésére is, amely megtalálható e korszak munkáiban, de hiányzik a régi materialistáknál, így Freuerbachnál is.

Marxnál a természet másik értelmezése az ember tárgyi világaként jelenik meg. "Az emberi történelemben -- az emberi társadalom keletkezési aktusában -- létrejövő természet az ember valóságos természete..."⁴ A természet ebben az értelemben nemcsak a tárgyi világ szubsztátumát, a dolgok és tárgyak szubsztanciáját jelenti, hanem magában foglalja a tárgyasult társadalmi viszonyoknak a természethez mint olyanhoz való viszonyát. Következésképpen az ember a természet része, de nem egy fizikai részecske feloldódásának minőségében, hanem az "örök" természetben új funkciók "létrehívása" értelmében. Egyszóval Marx logikáját követve az emberi társadalom megjelenésével a tárgyi világot azon új kapcsolatok és viszonyok aspektusából kell nézni, amelyek azt megelőzően nem léteztek. Ez a természet "antropológiai természet". Itt azonban fontos kitérőt kell tennünk.

Maga a természet ontológiai szempontból az ember által nem determinált. Marx a Kéziratokban megjegyzi, hogy az ember semmit sem tehet a természet, az érzéki külvilág nélkül.⁵ Ez a gondolat több ízben megjelenik még utolsó munkáiban is. Marx A német ideológiában írja a következőket: "ez a tevékenység, ez a folytonos érzéki munkálkodás és alkotás alapzata az egész érzéki világnak -- amint az jelenleg létezik."⁶ Tehát az "antropológiai természet" fogalmát szigorúan meghatározott tér-időbeli határokon belül használja. A természetről mint olyanról, az ember önlét-rehozásának az eredeti természethez való viszonyának értelmében beszél. Ebben az értelemben, ha a természetről van szó, amely "nem közvetlenül öröktől fogva adott, önmagával mindig egyenlő dolog",⁷ már a másik ér-

telemben használja a természet fogalmát. Miben látjuk a marxi megjegyzés elvi jelentőségét?

A természet, mint minden létező, nem csupán az ember lényegi erőinek tárgyasult világa, sőt ha az őseimberről van szó, éppen ellenkezőleg, a természet válik az ember sajátos determináló tényezőjévé. A régi materialistáknak a természetről mint létezőről alkotott felfogásától eltérően Marx akkor használja az "antropológiai természet" fogalmát, amikor elengedhetetlenül szükséges a természet és társadalom közötti absztrakt szembenállás feloldása.

A természet és társadalom absztrakt szembenállása annak a reális folyamatnak a tükröződése, amely az elidegenedett társadalomban jelenik meg, amely minden alkalommal választásra kényszeríti az embert, amelynek egyik oldalán az ember és reális élete áll, a másik oldalon pedig a "környezet", a "világ", a "szubsztancia", a "természet", amelyek mint személytelen, immanens erők jelennek meg. A kollízió lényege, hogy az elidegenedett társadalomban "az egyének csak különös érdeküket követik, mely számukra nem esik egybe közösségi érdekükkel -- az általános egyáltalában illuzórikus formája a közösségiségnek --, ezt mint számunkra »idegen« és tőlünk független ... »általános« érdekét juttatják érvényre..."⁸ Ilyen illúzió képezi alapját az individuum mindennel való szembenállásának, ami nem a magánérdek szférájába tartozik, amennyiben a világot "csak az objektum vagy a szemlélet formájában fogja fel; nem pedig mint érzéki-emberi tevékenységet, gyakorlatot nem szubjektíven".⁹ Marx feloldja ezt a dualizmust annak a fogalomnak a bevezetésével, miszerint az "emberek léte az ő tényleges életfolyamatuk",¹⁰ feloldja az alternatívák közötti választást: ember, társadalom vagy világ, természet, szubsztancia. A valóságos történelmi életfolyamatban kiindulópont az érzéki-tárgyi tevékenység, az életnek az a reális folyamata, amelyben feloldódnak ezek az ellentmondások. Ezért is írja Marx: "Nem az élő és tevékeny embereknek és a természettel való anyagcseréjük természeti, szervetlen feltételeinek az egysége és ezért a természetnek az emberek által való elsajátítása szorul magyarázatra, illetve eredménye egy történelmi folyamatnak, hanem az emberi létezés e szervetlen feltételei és e tevékeny létezés közötti elválás, amely elválás teljesen csak bér munka és tőke viszonyában van tétélezve."¹¹ Csak a reális történelmi kollízió az,

amely elvezetett az ember és természet egységétől szembenállásukhoz, és tette szükségessé az absztrakció szintjén való vizsgálatukat. Ezért is alakul ki az a felfogás, mely szerint a természet csak az emberrel való kapcsolatában érték, amely mint "emberiesített", mint szuverenitását veszített és sajátos értékeitől megfosztott természet jelenik meg.

Ily módon, ha a "társadalom és természet" viszonyát nem mint adott örök szisztémát vizsgáljuk, hanem mint állandóan változót, akkor megszűnik valóságos szembenállásuk alapja. Ezzel kapcsolatban Marx A német ideológiában arra a fontos következtetésre jut, hogy az emberrel szemben mindig "történelmi természet" és "természeti történelem" áll.¹²

A 40-es években írt munkáiban Marx a természet értelmezés másik formáját részesítette előnyben. Ez az értelmezés egyre gyakrabban fordul elő a marxizmus polgári interpretátorainak tanulmányaiban is, minek következtében a dialektika törvényeinek működése a szubjektum-objektum viszony szférájára korlátozódik, azaz az antropológiai természetre, és szakadást hoz létre a társadalom és az ember előtt is létező természet között. Következésképpen az emberi tevékenység válik az egyetlen ontológiai előfeltétellé és realitássá.

Mivel magyarázható, hogy Marx gyakrabban használta a természet fogalmát a második jelentésben? Csakis a marxizmus létrejöttének sajátosságai-val, azokkal az elméleti forrásokkal, amelyekre támaszkodott. Lenin így jellemzi ezt a sajátosságot: "Marx és Engels filozófiája Feuerbachéból sarjadt ki, s a kontárok ellen folytatott harcban érett meg, természetes tehát, hogy mindketten a materializmus filozófiájának betetőzésére, vagyis nem a materialista ismeretelméletre, hanem a materialista történelem-felfogásra fordították legfőbb figyelmüket. Ezért Marx és Engels műveikben inkább hangsúlyozták a dialektikus materializmust, mint a dialektikus materializmust, inkább küzdöttek a történelmi materializmusért, mint a történelmi materializmusért." ¹³ E probléma vizsgálatára vonatkoztatva ez azt jelenti, hogy a tradicionális materialista "természet" fogalom Marxot kevésbé foglalkoztatta, bár minden konkrét esetben, minden munkájában kezdve a Kéziratoktól az 1857-59-ben írt A politikai gazdaságtan bírálatának alapvonalai-ig, valamint A tőkében feltétlenül kiemeli a természetnek mint olyannak prioritását,¹⁴ elsődlegességét, miután feltárta a "természet és társadalom" viszonyának gnoszeológiai aspektusát.

Ebből a szempontból a természet marxista értelmezése folytatja és továbbfejleszti a spinozai hagyományt, amely a természetet mint alkotó szubsztanciát értelmezi, melynek attribútuma a gondolkodás. Az attribútuma, nem pedig az ellentéte. Éppen ezért nevezi Spinoza tanulmányát -- melyben a szubsztanciáról szóló nézeteit kifejti -- "Etikának", mivel a természetet mint olyat "tisztá objektumként" értelmezte, a szubsztanciát pedig olyan minőségnek, melynek attribútuma a gondolkodás. A természetnek szerves egységként való értelmezése Spinoza Etikájának ismert formuláját adja: "az egész természet egyetlen individuum, amelynek részei, azaz valamennyi test, végtelen sok módon változnak anélkül, hogy az egész individuum bármiképp megváltoznék".¹⁵ Következésképpen Spinoza szerint az ember nem kerülhet kívül a szubsztancia, a létezés határain, ellenkezőleg, benne létezik, s mindamellett megmarad szabadon gondolkodó, alkotó lénynek. Ezért nem érthetünk egyet V. V. Szokolovval, aki szerint: "Spinozát, az Etika alkotóját a világ egészként való felfogása nemcsak a kölcsönhatások dialektikájához, a természeti-emberi világ tárgyai, jelenségei szubsztanciától való függőségének elismeréséhez vezette el, hanem a genezis dialektikájához, miszerint a szubsztancia a dolgok keletkezésének elsődleges oka."¹⁶ (Ford.: K. F.)

Ebben a vonatkozásban Marx és Engels álláspontja teljesen megegyezik Spinozáéval. Engels szavait idézhetjük: "hogy hússal és vérrel és aggyal hozzá tartozunk, és kellős közepén állunk".¹⁷

Fel kell tenni a kérdést, hogy a "természet" értelmezése -- abban az első, tradicionális jelentésben, amelyet a Marx előtti materialisták elfogadtak, és amely nem volt idegen Marx számára sem -- megegyezik-e az "anyag" értelmezésével, amint azt néhány szerző vallja, amiről a cikk elején már szóltunk. Úgy véljük, nem. A "természet" és az "anyag" értelmezése nem azonos. Álláspontunk a következő. Amíg a XVII--XVIII. századi materializmus felfogásában az anyag szubsztrátum és szubsztancia, addig a marxizmus összekapcsolja az anyag értelmezését az objektív valósággal. Az objektív valóság nem azonos a természettel, amennyiben a természet a természeti létnek lényegi sajátossága és jellemzője. Igaza van V. P. Iugarinovnak, amikor megjegyzi, hogy a természet és az anyag fogalma "egyazon tárgyat értelmezve, annak különböző oldalait jellemzik: a természet fenomenológiáit és ontológiáit, az anyag lényegit és gnoszeológia-

it".¹⁸ Ez a módszer Engels koncepciójának is megfelel, amikor is megjegyzi: "Az anyag mint olyan, tisztán gondolati teremtmény és elvonatkoztatás... Az anyag mint olyan, megkülönböztetve a meghatározott, létező anyagoktól, tehát nem érzékileg létező valami."¹⁹ "Érzékileg létező" minden természeti létező, amely sajátosságok végtelen sokaságával rendelkezik, amelyek közül a legfontosabb az anyagiséga, azaz az embertől független objektív, reális létezése. Kétségtelen, hogy az "anyag" fogalma mint objektív valóság, tiszta formában -- de pusztán csak momentumaiban -- megegyezik az anyag "szubsztrátum" és "szubsztancia" fogalmával.²⁰ De rámutatunk ennek a különbségnek még egy lényegi elemére.

Lenin kiemelte, hogy az anyag fogalmát nem lehet meghatározni a tudattal való kapcsolata nélkül, különben az anyagfogalomnak nincs jelentése az alapvető gnoszeológiai viszonyokon kívül.²¹

Kétségtelen, hogy az anyag, mint objektív valóság függetlenül létezik az embertől és az emberi tudattól, de a filozófia nem szemlélheti a tudattól függetlenül, mivel a filozófia éppen az anyagnak a tudathoz való viszonyát vizsgálja, ugyanakkor, amikor a rész tudományok a strukturálódott lét különböző szintjeit és alakzatait tanulmányozzák. A kiindulópont alapja számunkra nem a gnoszeológiai viszony, hanem a "meghatározott, létező anyagok" -- ahogy Engels írja, azaz különböző természeti realitások. Ebből adódik egy fontos következtetés, amely a filozófiai gondolkodás természetét illeti.

Amikor a marxista filozófia a lét és gondolkodás, a tudat és anyag kölcsönhatását vizsgálja -- amelyek mögött lényegében az ember és világ viszonya áll --, számára a megismerés kiindulópontja nem a világ mint olyan, az ember általában, hanem a gyakorlat, amelyben megszűnik ezek absztrakt szembeállítás, s ennek következtében "a világ emberré válik", az ember pedig a lét "belsejébe" helyeződik. A marxista filozófia ezért nem osztható fel filozófiai antropológiára -- amely az ember lényegét az emberen kívül és tőle függetlenül vizsgálja --, valamint ontológiára -- amely az absztrakt létről szóló tanítás, ahol nincs helye az embernek: a marxista filozófia a világ, valamint az ember és világ teljességének elemélete. Következésképpen az olyan fundamentális kategóriák értelmezése, mint az anyag, a természet, a társadalom, illetve ezek kölcsönhatása lehetővé teszik a filozófia alapkérdésének megoldását és a humanizált ter-

mészet dialektikus materialista lényegének feltárását a marxista filozófia felfogása alapján.

A dialektikus materializmus a filozófia alapkérdésének megoldásánál nemcsak az ontológiai és gnoszeológiai, hanem ezzel együtt a szociológiai és axiológiai aspektusokat is megkülönböztet, amit nem tett meg a régi materializmus, mely "a gondolkodás és a lét viszonyával a természetben némiképp tisztában volt ugyan, de nem a történelemben" -- írta Engels.²² A marxizmus a "gondolkodás-lét", a "lélek-természet" viszony mögött meglátta az "ember-világ" viszonyát. A filozófia alapkérdésének ilyen interpretációja megengedi azt a fundamentális és konkrét átalakítást, amelyben az ember tudatosan tevékeny lényként, a világ pedig általa megváltoztatottként jelenik meg. Ebben az értelemben a marxista filozófia egészében az ember filozófiájaként jelenik meg, ám nem alakul át az antropológiai filozófia változatává. Így jelenik meg a marxista filozófia humanista aspektusa mint a filozófia alapkérdésére vonatkozó nézőpont. Ezt a nézőpontot nem kívülről visszük bele, hanem a marxista filozófiai ismeretek természetéből fakad, ami biztosítja a filozófia alapkérdésének speciális megválaszolását. A marxizmus humanizmusa tehát nem "fragmentum", "fejezet" vagy "rész" a marxista filozófiában, hanem lényegi eleme.

Milyen következtetésre juthatunk, ha elemezzük Marx és Engels természetre vonatkozó nézeteit, ha beillesztjük azon mai tudományok kontextusaiba, amelyek orientálnak az ember által elért eredmények mérésére, amelyekben kifejeződik az egyre szélesedő humanizáció tendenciája? Miféle gyakorlati jelentőségét "világosítja meg" a kiéleződött ökológiai szituáció? Bármily érdekes is lenne ez önmagában, nem léphetjük át történetfilozófiai kereteit és kulturológiai aktualitását, ha elvonatkoztatunk a mai világ realitásaitól, amelyek az összemberi érdekek keresésének legmegfelelőbb alapját diktálják. A jelzett körülmények figyelembe vételével a következő momentumokkal kívánunk foglalkozni.

1. A dialektikus materializmus számára lényeges a természetnek mint cselekvő erőknek az elismerése, amely képes állandó önátalakításra, ami végső soron a teljes célszerűségig vezet el. Ebből az aspektusból az ember és természet alkotó lehetőségeik tekintetében egyenértékűnek, és egymás kiegészítéseként jelennek meg. Ez a természetfelfogás lehetővé teszi

az elidegenedett társadalom feltételei között kialakult tudatfelfogás leküzdését és azt, hogy a természetet kizárólag földrajzi tényezőként vizsgáljuk mint a létezés kedvező vagy kedvezőtlen közegét. Érdemes megjegyezni, hogy hasonló tudat nyomta rá a bélyegét az európai polgári kultúra felfelé ívelő korszakára jellemző "az értelem- és természetellenes elképzelés a szellem és anyag, ember és természet, lélek és test közötti ellentétéről..."²³

Ezen absztrakt szembeállításból fakadó sarkítás kiküszöbölése csak abban az esetben lehetséges -- ahogyan A. Sz. Bogomolov hangsúlyozza: "ha a természetet nem csak egyszerűen objektumként vizsgáljuk, hanem mint aktív, cselekvő és önmagában véve dialektikus létet. Csak ez a természet hozhatta létre az embert; csak ez a természet alakulhat át valódi emberi közeggé."²⁴ (Ford.: K. F.) Marx természetre vonatkozó nézeteinek ilyen interpretációja teremti meg a materialista dialektikának, mint nyitott elméleti rendszer értelmezésének produktív előfeltételeit.

Ez a "nyitottság" nem merül ki az őt állandóan megerősítő tudományos tényekhez való közömbös viszonyban -- miközben a rendszer az előzőekhez képest alapvető tartalmát illetően nem változik, hanem igazán nyitott a ténylegesen örök és egységes világra, amely nem elrettenti az embert a maga ellenséges és hideg ismeretlenségével, hanem megtapasztalhatóvá teszi számára a természetnek, mint "szervetlen testének" átérzését. Így érthetővé válik számunkra, hogy a dialektikus materializmus azért lényegében humanista, adekvát a sokrétű ellentmondásosságában értelmezett világgal, nem úgy fogja fel azt, mint egy lényeg két ellenséges oldalának polárisan-absztrakt szembeállítását. Egyszóval a marxizmus humanizmusának bizonyítottságát és megalapozottságát nem szűkíthetjük le Marx és Engels egyik vagy másik értékelésére, kijelentésére, tézisére. A marxista humanizmus elméleti megindoklásának bázisa az emberi lét végső alapzata, amely nem más, mint az ember-természet viszony.

2. A második figyelmet érdemlő momentum pedig az, hogy a marxi természetkoncepció teljességében véve lényegében egybeesik a modern természettudományos világképpel, s mindenekelőtt Vernadszkij nooszférakonceptiójával.

A "Vernadszkij--Marx" probléma reális probléma. Megoldására nem csupán Vernadszkij marxizmusról és kommunizmusról tett konkrét kijelenté-

seit kell figyelembe venni, hanem mindenekelőtt a nooszféráról való tételeinek objektív tartalmát és az ebből eredő filozófiai következtetéseket. Összehasonlítva a marxizmus tételeivel, feltétlenül megérezzük humanizmusuk közelségét, és ezzel együtt lehetővé válik a "Vernadszkij-Marx" probléma autentikus értelmezése és megoldása, mindenféle leegyszerűsített értelmezés elutasítása. Vernadszkij saját tudományának adatai alapján jutott közel a marxizmus humanizmuseszményéhez, tudatosan vállalta ezt a közeledést, amikor megjegyezte: "a nooszférának az az értelmezése, amely a biogeokémiai fogalomból származik, teljesen egybecseng a tudományos szocializmushoz vezető alapeszmével".²⁵ (Ford.: K. F.) A humanizmus mint a marxizmus filozófiai alapelve egybehangzónak bizonyult Vernadszkij tudományos törekvéseivel és társadalomeszményével. Marx természetfelfogásának és Vernadszkij nooszféraelméletének közös alapja a mechanisztikus materializmus leküzdése, amelyet ha következetesen végiggondolunk, emberellenes. Vernadszkij a newtoni természetmegismerésre vonatkozó nézeteiről írja, hogy céljuk "minden szükségszerű jelenséget a mozgás geometriai törvényszerűségeire, a megismerő világot a mechanikus sémára visszavezetni".²⁶

A másik gondolat, amelyben Vernadszkij és a marxizmus közelséget mutat: az ész szerepe a nooszféra koncepcióban és a marxizmus következtetése az emberi létfeltételek céltudatos létrehozásának világtörténelmi tendenciájáról, amelyek adekvátak az öntudattal és amelyeket önmaguknak kell létrehozniuk.²⁷ Tehát a marxizmus egybecseng a modern tudomány humanista törekvéseivel.

3. Végül a tanulmány befejezéseként szeretnénk hangsúlyozni, hogy az ember-természet viszony morális alapjainak kérdése nem válaszolható meg megfelelő következetességgel, ha a természetet nem széles kontextusban vizsgáljuk, ahogyan a marxizmus fogja fel, hanem kizárólag természet tudományos interpretációban szemléljük, mert ez nem bizonyul elégségesnek az ökológiai koncepciók és a természethez való viszony morális megindoklásához. Ezzel nem küszöbölődik ki teljességgel a természet utilitarisztikus megközelítése, az ember moralitása pedig nincs kellőképpen megindokolva az objektivitáshoz való viszonyában. Következésképpen bármennyire is optimalizálódik a társadalom viszonya a természethez, potenciálisan nem küszöbölődik ki az utilitarizmusba való visszaesés, ha nem fejeződik

ki erkölcsi imperativusok formájában a természet önértéke és a társadalmi lét különböző jelentései. Ez teljesen megfelel Marx logikájának, amely szerint: "az ember minden species mértéke szerint tud termelni és mindennütt az inherens mértéket tudja a tárgyra alkalmazni",²⁸ azaz magát a tárgyat mint olyat saját mércéjével képes mérni.

Az ember és természet marxista koncepciója -- amelyben egyik oldal átmegy a másikba, miközben megőrzi önértékét -- megmutatja e viszony erkölcsi lényegének alapzatát és a gyakorlati természetvédelmi tevékenység orientálójaként lép fel.

(Fordította: Koncsos Ferenc)

J e g y z e t e k

1. Kobüljanszkij: Meszto "ocselovecsennoj prirodü" v sztrukture vzaimogyejstvija prirodü i obscsesztva. - Filozsofszkije nauki 1978. 3. 134.
2. Meg kell jegyezni, hogy irodalmunkban nem ritkán azonosítják az adott fogalmakat. Lásd: Filozsofszkij Szlovar pod red. I. I. Frolova. 4-je izd. Moszkva, 1981. Címzó: "természet"
3. MEM 42. Bp. 1981. 107.
4. I. m. 113.
5. Uo.
6. MEM 3. Bp. 1976. 30.
7. I. m. 29.
8. I. m. 36.
9. I. m. 7.
10. I. m. 26.
11. MEM 46. 1. Bp. 1972. 368--369.
12. MEM 3. Bp. 1976. 30.
13. LÖM 18. Bp. 1976. 309--310.
14. Lásd MEM 42. 107., 3. 30., 46. 1. 368--369.

15. Spinoza: Etika. Gondolat, Bp. 1979. 96.
16. Isztorija gyialektyiki XIV--XVIII. v. v. M. 1979. 155.
17. MEM 20. Bp. 1974. 457.
18. Tugarinov V. P.: Priroda, civilizácija, cselovek. Izd.: L. G. U. L. 1978. 8.
19. MEM 20. Bp. 1979. 524.
20. Lásd Vjakkerev F. F.; Orlov Sz. V.: Isztoricceszkiye i logicseszkiye aszpektü opregyeleniyija ponyjatyija matyerii. -- Filozfszkiye nauki 1981. 6. 45.
21. Lásd LÖM 18. 133.
22. MEM 20. 666.
23. I. m. 457.
24. Lásd Hofmann: Marksizim i tyeorija praksziszsa. Moszkva, 1978. 419.
25. Vernadszkij V. I.: Razmüslényije naturaliszta Kny. 2. Naucsnaaja müszl' kak planyetnoje javlénýije. Moszkva, 1977. 67.
26. Vernadszkij V. I.: Izbrannüje trudü po isztorii nauki. Moszkva, 1981. 202.
27. Lásd MEM 20. 510.
28. MEM 42. 88.

РЕЗЮМЕ: (Понятие природы у К. Маркса и его гуманистический аспект) "Человек — природа" является центральной проблемой если речь идёт о возможности человеческой деятельности. Автор статьи занимается тем вопросом, как Маркс и В. И. Вернадский объясняют понятие "природы". Новое понимание этих проблем интересно не только для философского рассмотрения, но и с той точки зрения, как в наши дни можно решить проблемы современных экологических концепций. Важное дело признать самоценность природы и её различие от общественного бытия в качестве нравственного императива. Марксистская концепция взаимодействия природы и человека выступает ориентиром в процессе практической природоохранительной деятельности.